

Список використаних джерел:

1. Іванов Ю.Ф. Кримінологія: навч. посіб. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2006. 264 с.
2. Кальман О.Г. Стан і головні напрями попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми: моногр. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.
3. Колб О.Г. Кримінологія і соціальна профілактика злочинів у виправних установах: навч. посіб. Луцьк: РВВ «Вежа»; Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2007. 400 с.
4. Кудрявцев В.Н., Кондрашков Н.Н., Лейкина Н.С. Личность преступника / под ред. В.Н. Кудрявцева. Москва: Юридическая литература, 1975. 270 с.
5. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. Москва: Академия МВД СССР, 1980. 340 с.
6. Перелигіна Р.В. Протидія жіночому сімейному насильству: компаративістський аналіз. Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф., 19 жовтня 2016 р. / Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 444-446.
7. Долгова А.И. Преступность и общество. Москва, 1992. 190 с.
8. Лагоцька В.Ф. Кримінологічна характеристика рецидивної злочинності жінок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / кер. роботи О.О. Кваша; офіц. опон.: Б.М. Головкін, А.П. Гусак; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: [б. в.], 2016. 20 с.
9. Антонян Ю.М. Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления. Москва: ЮНИТИ, 2009. 195 с.

УДК 343.72:343.914

ТАРАН Т.Г.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЖІНКИ-ШАХРАЯ

У статті на основі аналізу наукових джерел та емпіричної бази розкриваються соціально-демографічні, кримінально-правові й морально-психологічні особливості жінок-шахрайок. Узагальнюються результати попередніх досліджень, пропонується власна типізація таких злочинниць.

Ключові слова: *шахрайство, особа злочинця, соціально-демографічні ознаки, кримінально-правові особливості, морально-психологічні якості, типи жінок-шахрайок.*

В статье на основе анализа научных источников и эмпирической базы раскрываются социально-демографические, уголовно-правовые и морально-психологические особенности женщин-мошенниц. Обобщаются результаты предыдущих исследований, предлагается собственная типизация таких преступниц.

Ключевые слова: *мошенничество, личность преступника, социально-демографические признаки, уголовно-правовые особенности, морально-психологические качества, типы женщин-мошенниц.*

The article based on the analysis of scientific sources and the empirical base, reveals the socio-demographic, criminal law and moral-psychological characteristics of fraudulent women. The results of previous studies are summarized and a proprietary typification of such criminals is proposed.

Key words: *fraud, person of the offender, socio-demographic features, criminal-law features, moral and psychological qualities, types of female fraudsters.*

© ТАРАН Т.Г. – здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування (Національна академія внутрішніх справ)

Вступ. Особа злочинця як кримінологічна категорія цікавила учених у всі часи. Такий підвищений інтерес зумовлений насамперед тим, що її вивчення дає змогу виявити та зрозуміти причини, умови й мотивацію злочинних діянь. І це цілком очевидно, адже злочин як акт свідомої людської діяльності значною мірою зумовлений індивідуальними особливостями людини, яка обирає саме такий спосіб поведінки. Крім того, комплексне вивчення особи злочинця дає можливість з урахуванням її характеристик і якостей правильно вирішувати проблеми індивідуальної відповідальності та покарання, а також виробити ефективні напрями запобігання і протидії відповідним злочинам.

Особа злочинця в різні періоди ставала предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених-кримінологів, а саме: Ю.М. Антоняна, Я.І. Гілінського, В.В. Голіни, П.С. Дагеля, І.М. Данишина, А.І. Долгової, О.М. Джужі, В.М. Дрьоміна, О.О. Дудорова, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, К.Є. Ігошева, І.І. Карпеця, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, О.Г. Кулика, Н.С. Лейкіної, Г.М. Міньковського, Ч. Лоброзо, В.В. Лунєєва, І.С. Ноя, О.Б. Сахарова, В.О. Тулякова, С.С. Чернявського, О.М. Яковлева й інших. Водночас деякі важливі аспекти окресленої проблеми вивчені недостатньо, а деякі дослідження з плином часу вже втратили свою актуальність, адже не охоплюють вивчення тенденцій, які характеризують певні види злочинів на сучасному етапі. Це повною мірою стосується й предмета дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення й узагальнення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних компонентів структури особи жінки-шахрая, а також виокремлення найбільш характерних типів таких суб'єктів.

Результати дослідження. У кримінологічних джерелах пропонується велика кількість трактувань поняття особи злочинця: від центральної категорії в кримінології до носія причин учиненого злочину. Необхідно звернути також увагу на те, що під час співвідношення понять «злочинець» і «особа злочинця» науковці в більшості оперують саме останнім поняттям, оскільки воно значно ширше та включає в себе різні аспекти.

Деякі вчені визначають злочинця як особу, що вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом. Окремі – акцентують на якісній відмінності особи злочинця від особи, яка не є злочинцем [1, с. 113]. Інші розглядають її як особу, яка вчинила злочин унаслідок притаманних їй психологічних особливостей, антисуспільних поглядів, негативного ставлення до моральних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб [2, с. 153].

З аналізу представлених та інших визначень беззаперечним і таким, що підтримується більшістю дослідників, є те, що особа злочинця має комплексний характер і являє собою сукупність соціальних і біологічних факторів, цілісний процес, який спрямований на трансформацію зовнішніх відносин у внутрішню структуру окремої особи. Тобто соціальна сторона особи злочинця розкриває її наміри, характеризує поведінку, відбиває інтереси та погляди, розкриває цілі [3].

Отже, виходячи із системного характеру особи злочинця, вивчити її різноманітні характеристики і властивості видається можливим лише шляхом їх науково обґрунтованої систематизації, яка втілюється в певній структурі. Під структурою особи злочинця розуміється умовний поділ властивостей і відносин, що характеризують абстрактного порушника кримінального закону, на групи, які виділяються залежності від різних кримінологічно важливих ознак [4, с. 261].

Аналіз кримінологічних джерел дає змогу виявити різні підходи науковців до складових елементів, що визначають структуру особи злочинця. Так, зазначені характеристики поділяють на об'єктивні (соціальні позиції й ролі, включаючи соціально-демографічні, кримінально-правові характеристики) та суб'єктивні (мотиваційна сфера, ціннісні й нормативні характеристики свідомості) [5, с. 2039].

М.В. Кара, надаючи характеристику особам, які вчиняють шахрайство, додає, що, зважаючи на специфіку злочину, доцільно також ураховувати такі чинники, як фізичні недоліки, закладені і сформовані під впливом референтної групи рольову гру, сукупність умов жорсткої конкуренції в колективі та інші умови об'єктивної обстановки [6, с. 166]. У цьому контексті ми підтримуємо думку О.Г. Кальмана, який, вивчаючи особу економічного злочинця, зауважив, що, попри наявність типових ознак особистості економічного злочинця, його соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові та інші якості й властивості корелюють із видом учиненого економічного злочину [7, с. 87]. Ця позиція є цілком прийнятною й для аналізу особи жінки-шахрая, зважаючи на різноманіття видів шахрайств, що вчиняються.

Необхідно визнати, що більшість авторів у кримінологічних дослідженнях спираються на трирівневу структуру особи злочинця, відповідно до якої виділяють соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні характеристики. Цю структуру ми й візьмемо за основу під час аналізу особи жінки-шахрая.

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця дає можливість розкрити особливості її формування. Найбільш значущими соціально-демографічними ознаками, що підлягають вивченню, є стать, вік, освіта, сімейний стан, професійна належність, місце проживання, рівень матеріальної забезпеченості тощо. Як цілком справедливо зазначає О.М. Джужа, ці ознаки притаманні будь-якій особі й відокремлено не мають криминологічного значення. Проте у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки становлять важливу інформацію, без якої неможливо здійснити повну криминологічну характеристику особи злочинця [8, с. 136].

Пропонуємо розпочати вивчення соціально-демографічних знаків жінки-шахрая з вікових показників. За свідченнями криминологів, вік людини, безумовно, впливає на мотивацію поведінки людей, формування їхніх життєвих потреб та установок. Під впливом соціального середовища в процесі життєдіяльності людина змінюється, набуває певного досвіду й навичок, виробляє характер. Отже, вік людини, багато в чому визначаючи потреби, коло інтересів, життєві цілі людей і спосіб їхнього життя, закономірно відбивається й на протиправній поведінці. За віковими характеристиками шахрайства вчиняються в більшості жінками найбільш активного віку – від 30 до 45 років (65,8%). Цей вік є достатньо зрілим, отже, можна стверджувати, що жінки цієї вікової групи свідомо йдуть на вчинення шахрайств, їхні дії продумані та підготовлені, вони повною мірою усвідомлюють усю небезпеку своєї протиправної діяльності та її наслідків. Крім того, жінка такого віку має більший життєвий досвід, що дає їй змогу легше встановлювати й налагоджувати контакт із жертвами, входити до них у довіру, використовуючи наявні зв'язки, навички та вміння.

Однією з причин таких показників ми вважаємо також особливості потреб ринку праці. Зазвичай легше знайти роботу молодій жінці у віці від 20 до 30 років з вищою освітою, комунікабельній і з достатньо привабливою зовнішністю. Отже, решта жінок умовно вже не підпадає під ці критерії затребуваного співробітника, а матеріальні потреби з набуттям сімейного статусу лише зростають. Отже, нестача коштів і фінансової підтримки змушує жінок, старших за 35 років, вдаватися до пошуків додаткових джерел фінансування.

Більше того, вивчення кримінальних проваджень про шахрайства, вчинені жінками, дало можливість констатувати, що останнім часом усе частіше трапляються випадки вчинення шахрайств особами пенсійного віку. Особливо це стосується вчинення таких злочинів шляхом унесення неправдивих відомостей до документів з метою отримання різного роду соціальних виплат і пільг. Уважаємо, що така тенденція зумовлена, зокрема, стрімким зростанням цін на комунальні послуги, їх різкою невідповідністю розмірам грошового забезпечення осіб пенсійного віку.

Загальновідомим є той факт, що рівень поширеності злочинних проявів у поведінці осіб, які мають сім'ю, є значно нижчим, ніж серед неодружених і самотніх. Так, Ю.М. Антонян зауважує, що коефіцієнт злочинності серед осіб, які не перебувають у шлюбі, майже вдвічі вищий, ніж серед одружених [9, с. 22]. Отримані нами під час аналізу емпіричної бази дані свідчать про те, що більшість (67,8%) жінок, які вчинили шахрайства, незаміжні та 64,7% з них мають на утриманні неповнолітніх дітей. Дійсно, зазвичай сім'я продукує позитивну поведінку особи, здійснюючи певний соціальний контроль. Проте це не є аксіомою. Як відомо, у житті жінки інтереси родини завжди мають пріоритетне значення й нагальна необхідність задоволення потреб когось із членів родини за умови відсутності необхідних фінансових ресурсів часто стає причиною вчинення шахрайств жінками.

У криминологічних джерелах відзначається, що характеристика освітнього рівня осіб, які вчинили злочини, має істотне значення, оскільки пов'язана з культурою особистості, її соціальним статусом, колом контактів, життєвими установками, а також планами та можливостями їх реалізації. Вивчення емпіричної бази дає можливість стверджувати, що освітній рівень жінок, які вчиняють шахрайства, корелює з видами злочинів, що ними вчиняються. Зокрема, особи, які вчиняють шахрайства в банківській сфері або сфері туристичного бізнесу, мають вищий рівень освіти, ніж жінки, шахрайські дії яких обмежуються внесенням неправдивих відомостей до заяв і декларацій. Отримані дані підтверджуються проведеними раніше криминологічними дослідженнями. Так, А.В. Андрушко й І.А. Нестерова зазначають, що серед осіб, котрі вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, 77% мають вищу освіту, 23% – середню спеціальну чи загальну середню освіту (при цьому наявність вищої освіти в директорів турагентств, винних у вчиненні злочинів у розглядуваній сфері, майже стовідсоткова) [10, с. 97]. У свою чергу, Р.А. Запорожець, аналізуючи освітньо-професійний рівень шахраїв у сфері іпотечного кредитування, засвідчив, що серед них особи з вищою освітою становлять 73,1%; із середньою спеціальною освітою – 2,3%; з повною загальною середньою освітою – 24,6% [1, с. 115].

Проведений аналіз судових вироків про жіночі шахрайства засвідчив, що жінки притягаються до відповідальності переважно за злочини, пов'язані з незаконним отриманням соціальних виплат і заволодінням майном шляхом зловживання довірою. При цьому їхній освітній рівень характеризувався так: 69,8% із них мали середню загальну чи спеціальну освіту, 19,7% – вищу, 4,9% – базову середню освіту, відомості щодо 5,6% відсутні.

У цьому контексті хотілося б відмітити, що основне питання щодо наявності зв'язку між невисоким освітнім цензом і протиправною поведінкою не знайшло однозначного вирішення серед кримінологів [4, с. 262]. Тому ми цілком підтримуємо думку А.Е. Багдасарової, що не завжди за рівнем освіти можна судити про злочинні нахили тієї чи іншої особи. І великі сподівання на рівень освіти не варто покладати, адже не завжди наявність хорошої освіти знімає з особи підозри в учиненні злочину. Досить часто трапляється, що людина з чудовою освітою та професійною підготовкою стає суб'єктом злочину, до того ж її злочини відрізняються ретельністю й високим рівнем підготовки [11].

Ця позиція цілком узгоджується з освітніми характеристиками суб'єктів досліджуваних злочинів. На нашу думку, для вчинення шахрайств жінка більшою мірою має бути наділена такими якостями, як хитрість, винахідливість, комунікабельність, уміння увійти в довіру та пристосуватися до різних обставин, і навряд чи вища освіта може гарантувати наявність цих властивостей особи.

Належність до міського чи сільського населення також необхідно враховувати під час дослідження особи жінки-шахрайки. У цьому контексті М.В. Кара зазначає, що через свою специфіку шахрайства частіше здійснюються у великих містах і транзитних населених пунктах. Тут об'єктивно наявні багато чинників, зокрема зосередження значних фінансових коштів і висока швидкість міграції [6, с. 166]. Зауважимо, що дані, отримані нами в результаті аналізу емпіричних даних, демонструють, що на сучасному етапі шахрайства, що вчиняються жінками, досить часто мають місце й у сільській місцевості (34,5%). Ми здебільшого пов'язуємо це з тим, що саме серед сільського населення спостерігається значний відсоток безробітних, більшість із яких становлять особи жіночої статі. Відмітимо, що найбільш поширеними в сільській місцевості є шахрайства, що вчиняються жінками з метою незаконного отримання соціальних виплат.

Характеризуючи рівень працевлаштування жінок, які вчиняють шахрайства, можна констатувати, що він є вкрай низьким. Так, вивчення судових вироків стосовно таких жінок дає змогу стверджувати, що 67,9% із них не мали постійного місця роботи, а 13,2% працювали неофіційно. Однак варто відмітити, що жінки, володіючи деякими притаманними для шахраїв навичками й уміннями (комунікабельність, адаптивність, рішучість, стійкість тощо), іноді досягають достатньо високих успіхів у професійній сфері, стаючи хорошими управлінцями й організаторами, а також обіймаючи керівні посади. Це в тому числі дає їм можливість використовувати свої повноваження і статус для вчинення шахрайських дій.

Якщо розглядати таку ознаку, як громадянство, то майже всі аналізовані нами злочини вчинені жінками, які постійно проживають і мають громадянство України. Серед засуджених в окрему групу можуть бути виокремлені жінки, які мають статус осіб, тимчасово переміщених з окупованих територій. Шахрайські дії, що вчиняються жінками в межах означеної групи, переважно пов'язані з незаконним отриманням грошових виплат у межах державних соціальних програм і шахрайствами з нерухомістю.

Що стосується представниць циганської національності, яких часто небезпідставно пов'язують з учиненням різного роду шахрайств, то вивчення судових рішень дало можливість констатувати, що вони вкрай рідко притягаються до кримінальної відповідальності в межах ст. 190 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Ми пов'язуємо це передусім з високим ступенем латентності таких злочинів через небажання самих потерпілих звертатися в подібних випадках до правоохоронних органів.

Кримінально-правова характеристика жінок, що вчиняють шахрайства, містить відомості про ступінь тяжкості й характер злочинної поведінки (у тому числі наявність обтяжливих обставин, групова ознака тощо), попередні судимості, вид призначеного покарання тощо. Необхідно відмітити, що ці ознаки, крім суто юридичного, мають ще й вагоме кримінологічне значення, у якому втілюється їх більш глибокий соціальний зміст.

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики дає змогу констатувати, що більшість (53,3%) жінок-шахрайок притягались до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України (заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою); 39,6% – за ч. 2 ст. 190 КК України (шахрайство, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому); 6,5% – за ч. 3 ст. 190 КК України (шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або

шляхом незаконних операцій з використання); лише 0,6% – за ч. 4 ст. 190 КК України (шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою).

Про суспільну небезпеку і ступінь соціальної деградації особи засудженої шахрайки свідчить у тому числі кількість її попередніх судимостей. Загалом рецидив, будучи однією з найбільш небезпечних форм злочинної поведінки, виявляє небажання окремих категорій осіб виправлятися та дотримуватися прийнятих у суспільстві соціальних норм, а також домінуюче прагнення вирішувати свої проблеми й розв'язувати соціальні конфлікти саме у злочинний спосіб.

Проведене нами дослідження свідчить про досить низький рівень прояву рецидивних тенденцій серед шахрайок (4,5%). Отримані дані цілком узгоджуються з раніше проведеними криминологічними дослідженнями. Так, розглядаючи кримінально-правову підструктуру особи шахраїв з погляду судимості, М.В. Кара відмічає таке: 93% з них – раніше несудимі, судимі – 7%. Дуже рідко має місце рецидив [6, с. 167]. Однак необхідно зауважити, що багатоепізодні злочини серед шахрайств, що вчиняються жінками, становлять близько третини (30,6%).

Низьким виявився також відсоток учинення шахрайств жінками у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (2,1%). На нашу думку, цей факт зумовлений особливостями самого способу вчинення шахрайства, що передбачає необхідність максимальної концентрації зусиль і контролю за ситуацією з метою утримання уваги потерпілого й уведення його в оману. Крім того, особа в нетверезому стані априорі не може викликати довіри в оточуючих, якою намагається заволодіти шахрай.

Розглядаючи груповий характер учинення жінками шахрайств, варто відзначити, що питома вага таких злочинів є відносно невисокою (10,2%). Зазвичай співучасниками шахрайок є близькі знайомі або родичі. Однак, незважаючи на нечисленність таких груп, у них наявний розподіл ролей між учасниками. При цьому організатором у змішаних (за статеву ознакою) групах, як правило, є чоловік, а знаряддям злочину – жінка. Якщо ж злочини вчиняються «жіночою» групою, то ролі між співучасницями розподіляє особа, яка більшою мірою наділена лідерськими якостями, відрізняється нестандартним мисленням, артистизмом і більшим життєвим досвідом. Примітно, що вік у цій ситуації особливого значення не має.

Аналіз криминологічних джерел, а також емпіричної бази дає змогу стверджувати, що за морально-психологічними особливостями шахраї, включаючи жінок, можуть бути зараховані до окремої криминологічної групи. Так, М.С. Жилкіна зазначає, що особа шахрая є досить специфічною з огляду на її психологічні якості й особливості, зокрема, крім високого рівня адаптивності та гнучкості, вони схильні до ризику, мають зниження почуття тривожності й високий самоконтроль [12, с. 131]. Аналогічну думку висловлює О.Л. Мусієнко, який стверджує, що в більшості випадків шахраї відрізняються від злочинців на кшталт злодіїв, грабіжників чи хуліганів. Зазвичай шахрайство вчиняють особи зрілого віку, які мають хитрий, виверткий розум, уміють зацікавити оточуючих, справити на них сприятливе враження. Вони спостережливі і швидко реагують на обставини [13, с. 67]. Розгорнуто психологічну характеристику особи шахрая надає в дослідженні О.В. Кравченко. Учена зауважує, що більшість злочинців має неабиякий дар уяви, використовує сугестивний вплив і вміння переконувати людей. До особистих якостей належать хитрість, брехливість, вміння зацікавити собою, знання способів фальшування документів. Шахраї вмінють себе подати, мають певні знання в галузі психології; уміють добре спостерігати, мають швидку реакцію на швидкозмінну обстановку. Вони використовують можливості перевтілення, можуть установлювати контакти з людьми різних типів, обираючи відповідну манеру поведінки [14, с. 6]. Загалом погоджуючись із думками вчених, відмітимо, що особисті якості шахрая, на нашу думку, корелюються зі способом учинення цього злочину. Так, учинення шахрайств з використанням можливостей мережі Інтернет не вимагає від злочинця якихось надзвичайних комунікативних якостей або акторської майстерності, які є необхідними при безпосередньому контакті з жертвою.

Ключовим елементом морально-психологічної підструктури особи жінки-шахрайки є в тому числі мотиви. Очевидно, що визначальним серед них є користь. Для більшості жінок-шахрайок домінуючий вплив на формування такого мотиву чинить передусім недостатній рівень матеріального забезпечення, зумовлений відсутністю постійного джерела прибутку.

Статистичні показники засвідчують, що в більшості (66,5%) жінки-шахрайки за місцем роботи (навчання) та проживання характеризуються позитивно. Однак варто зазначити, що ці характеристики мають формальний характер, оскільки не містять відомостей, які дають змогу повністю розкрити особу жінки. На нашу думку, відомості, отримані з означених джерел, дають можливість характеризувати особу лише з певного боку, виключаючи при цьому дрібні деталі та факти, що можуть свідчити про її залучення до злочинної діяльності.

На основі проведеного аналізу комплексу елементів, що характеризують особу жінки-шахрая в сучасних умовах, нами здійснена спроба виділити основні типи таких злочинниць. Необхідність здійснення такої типізації зумовлена тим, що способи вчинення шахрайств жінками виявляють надзвичайно високий рівень варіативності, нами встановлений кореляційний зв'язок між ними й окремими соціально-демографічними, кримінально-правовими та морально-психологічними ознаками, що характеризують особу жінки-шахрая. Отже, видається неможливим створити загальну уніфіковану модель злочинниці цієї категорії, тому ми пропонуємо відтворити окремі портрети відповідно до виявлених нами типів.

Варто відзначити, що науковцями, які вивчали питання типології осіб-шахраїв, запропоновані різні узагальнені типи. Так, здійснивши аналіз робіт учених та емпіричного матеріалу, М.В. Кара виокремила такі види шахраїв:

- «випадкові або побутові шахраї» (вони або вперше скоїли злочин, або покладаються переважно на свої особистісні якості, сприятливу ситуацію та вразливість жертви);
- особи, раніше засуджені за шахрайство, й інші особи, котрі не мають постійного джерела доходу;
- особи, які здійснюють так зване тривале шахрайство, котре полягає в тривалому отриманні тих чи інших матеріальних благ;
- шахраї-професіонали, спосіб життя яких пов'язаний із систематичним здійсненням злочинів, які є для них основним джерелом отримання коштів для існування [6, с. 167].

Заслуговує на увагу типізація, проведена в дисертаційному дослідженні А.В. Швеця. Учений пропонує розподіл жінок-шахрайок відповідно до керівних мотивів їхньої злочинної поведінки. Так, до користолюбного типу зараховано шахрайок, які в основному шукають наживу й бажають збагатитися за рахунок інших людей. Такі злочинниці відмінні психологи, артистичні та легко входять у довіру до людей різного віку й соціального статусу.

Для стверджувального типу злочинниць шахрайство співвідноситься з особистісними цінностями, пошуком сенсу життя, а вчинення злочину прирівнюється до особистих перемог і досягнень. Процес реалізації злочинних намірів для них – це шлях розкриття всіх їхніх умінь і навичок, які втілити в реальному житті практично не вдається.

Сімейний тип шахрайок представлений жінками, які йдуть на злочин заради задоволення потреб родини. При цьому в їхньому розумінні сімейні потреби можуть охоплювати надзвичайно широке коло питань.

Ігровий тип становлять особи жіночої статі, для яких учинення шахрайства являє собою своєрідну розвагу, гру. Таких жінок привертають ризик і небезпека, вони постійно намагаються спробувати себе в різних ролях і самоствердитись.

Зрештою, вчений виділяє мстивий тип шахрайок. Злочин для них являє собою спосіб відновлення справедливості. Досить часто вони навіть не намагаються приховати свою злочинну діяльність, оскільки для них важливо усвідомлення жертвою, що вона покарана й за що [15, с. 104–109].

Загалом схвалюючи проведену науковцем типізацію, дозволимо собі висловити зауваження. На нашу думку, виділення окремо корисливого типу злочинниць цього виду є дещо некоректним, адже шахрайство за своєю сутністю є корисливим злочином і мотив незаконного збагачення більшою або меншою мірою притаманний будь-якому з представлених типів жінок-шахрайок.

Ми пропонуємо здійснити типізацію жінок-шахрайок за ступенем суспільної небезпеки злочинів, що ними вчиняються.

Перша група характеризується найнижчим рівнем суспільної небезпеки. Як правило, це жінки у віці 30–45 років, які вчиняють злочини вперше, під тиском обставин (фінансових ускладнень), часто для задоволення потреб членів родини. Вони зазвичай мають середню освіту, офіційно не працевлаштовані, мають на утриманні дітей, за місцем проживання характеризуються позитивно. Найчастіше шахрайські дії вчиняються ними в межах злочинів, пов'язаних із незаконним отриманням різного роду соціальних виплат.

Найбільш численною, відповідно до результатів узагальнення емпіричної бази, виявляється група шахрайок, які вчинили злочини, що характеризуються середнім рівнем суспільної небезпеки. Віковий ценз таких шахрайок дещо нижчий (починаючи з 20–25 років). Цим жінкам притаманні суто «шахрайські» риси: вони винахідливі, комунікабельні, артистичні, гарні психологи, уміють увійти в довіру до людей різного віку та соціальних прошарків. Більшість таких жінок незаміжні, мають середню спеціальну освіту, часом – вищу. Серед учинюваних ними злочинів іноді зустрічаються багатоепізодні, рідко – за змовою осіб. До способів учинення шахрайства в межах досліджуваної групи ми зараховуємо незаконне привласнення чужого майна

шляхом обману чи зловживання довірою, обманні обіцянки, ворожіння, реалізацію неіснуючих товарів через мережу Інтернет тощо.

Остання з виокремлених груп є найменшою за кількісними показниками, втім найбільш суспільно небезпечною. Шахрайки, які вчиняють такі злочини, більш зрілого віку (починаючи з 30–35 років), самовпевнені, організовані, цілеспрямовані, мають високий інтелектуальний рівень, прекрасні психологи. Такі жінки зазвичай матеріально забезпечені, мають постійну, гарно оплачувану роботу (іноді займають керівні посади) та широке коло зв'язків. Трапляється, що такі злочинниці йдуть і на більш тяжкі злочини, якщо результат виправдовує ризик. Як правило, реалізують шахрайства, пов'язані з нерухомістю, валютними операціями, коштовностями, незаконними банківськими операціями, аферами у сфері туристичного бізнесу.

Варто наголосити, що представлений розподіл жінок-шахрайок має доволі умовний і відносний характер. Зокрема, поряд із «чистими» представницями того чи іншого типу зустрічаються особи, яких можна зарахувати до різних типів. Отже, має сенс говорити про так звані проміжні або змішані типи. Це зумовлено в тому числі й багатогранністю, варіативністю й динамічністю поведінки таких жінок, непередбачуваністю їхніх реакцій на різноманітні зовнішні впливи, своєрідними шляхами виходу зі складних ситуацій, а також особливостями взаємодії з іншими особами.

Висновки. Отже, можемо резюмувати, що особа жінки-шахрайки є складним соціальним явищем, а також самостійним напрямом наукових досліджень; характеризується комплексом соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних якостей, які корелюються зі способами вчинюваних злочинів. Вивчення таких осіб у межах окремих типів може не лише надати уявлення про стан і динаміку цього виду злочину, а й дослідити закономірності індивідуальної злочинної поведінки, виявити характерні криминологічні особливості суб'єкта, виробити конкретні шляхи та заходи профілактичного впливу.

Список використаних джерел:

1. Запорожець Р.А. Характеристика особи злочинця, який учиняє шахрайство у сфері іпотечного кредитування. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 1 (102). С. 111–120.
2. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника: монография. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.
3. Косарев В.Н., Косарева Л.В., Макогон И.В. Проблема биологического и социального личности преступника. Современное право. 2010. № 10. С. 114.
4. Семененко В. Криминологічні особливості особи грабіжника. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 261–264.
5. Синихин А.Э., Степенко В.Е. Криминологическая характеристика личности преступника: анализ в РФ. Ученые заметки ТОГУ. 2013. Том 4. № 4. URL: http://ejournal.khstu.ru/media/2013/TGU_4_361.pdf.
6. Кара М.В. Характеристика осіб, які вчиняють шахрайство. Право і безпека. 2012. № 5 (47). С. 165–169.
7. Кальман О.Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні і прикладні проблеми: монографія. Харків: Гімназія, 2003. 352 с.
8. Джужа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. Київ: Атіка, 2009. 240 с.
9. Антонян Ю.М., Эминов В.Е. Личность преступника. Криминологическое исследование. Москва: Норма: Инфра-М, 2010. 368 с.
10. Андрушко А.В., Нестеров І.А. Криминологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2016. № 19. С. 96–102.
11. Багдасарова А.Э. Криминологическая характеристика женской преступности в сфере экономики. Москва: Наука, 2012. С. 44.
12. Жилкина М.С. Страховое мошенничество: правовая оценка, практика выявления и методы пресечения. Москва, 2005. 192 с.
13. Мусієнко О.Л. Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія. Харків: Право, 2009. 168 с.
14. Кравченко О.В. Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06. Харків, 2005. 23 с.
15. Швеє А.В. Предупреждение мошенничеств, совершаемых женщинами: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Москва, 2015. 252 с.